

ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΕΣ

Αντικείμενο, μέθοδοι, πεδία έρευνας*

Η οργάνωση της ατομικής ζωής του ανθρώπου πάνω σε κοινωνική βάση, γεγονός που συντελέστηκε σε πολύ πρώιμες εποχές, επηρέασε αποφασιστικά τη δυναμική της εξέλιξης του ανθρώπινου γένους και προσδιόρισε, λιγότερο ή περισσότερο, την ποιότητα ζωής, το ρυθμό ανάπτυξης καθώς και το όλο σύστημα των αξιολογικών αναφορών του. Από τις πρώτες ομαδοποιήσεις, γενικά άτυπες και χαλαρές, μέχρι τις περισσότερο αυστηρά συγκροτημένες σημερινές μορφές κοινωνικής συμβίωσης, η λογική και η θέληση και πολύ λιγότερο το ένστικτο επιτρέπουν στον άνθρωπο να αυτονομηθεί προοδευτικά μέσα στο χώρο και το χρόνο, να καθυποτάξει με καθυποταγή τη φύση («*Nature is only subdued by submission*» Bacon) και να δημιουργήσει με μια ποικιλία τρόπων και διαδικασιών συνεχώς μεταβαλλόμενων κοινωνιακές σχέσεις και δυναμικές μορφές συλλογικής διαβίωσης. Οι διανθρώπινες σχέσεις, οι ατομικές ή / και συλλογικές επιδιώξεις και προσανατολισμοί, η ατομική και ομαδική δράση, η σύγκλιση ή απόκλιση κοινωνικών ρόλων προσδιορίζονται στα πλαίσια των επιμέρους κοινωνικών ομαδώσεων ή της συνολικής έκφρασής τους από συστήματα αλληλεξαρτημένων θεσμών, ικανών, στις περισσότερες περιπτώσεις, να ομοιομορφοποιήσουν κανονιστικά τις ανθρώπινες πρακτικές παρέχοντας σταθερά αλλά και μεταλλάξιμα ανάλογα με την τοπικά και χρονικά προσδιορισμένη κοινωνική αναγκαιότητα σημεία αναφοράς.

Στα πλαίσια αυτής της σύνθετης και πολυδιάστατης κοινωνικής πραγματικότητας, που μπορεί, είναι αλήθεια, να ερευνηθεί επιστημονικά από πολλές σκοπιές και σε πολλά επίπεδα, αποφασίσαμε να εντοπίσουμε την προβληματική μας στις προοπτικές, αυτόνομες ή διεπιστημονικές, να οριοθετηθεί-διερευνηθεί το ειδικό κύκλωμα σχέσεων Γλώσσας και Κοινωνίας - Κουλτούρας - Συμπεριφοράς και να ερμηνευθούν η φύση, τα μεγέθη και η (δι)άρθρωση των σχέσεων αυτών.

Η αναγκαιότητα να δοθεί μια απάντηση για τη γλωσσική μεταβολή και για τη θέση και το ρόλο των γλωσσικών φαινομένων μέσα στην κοινωνία διά-

*Διάλεξη που έγινε στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων στις 11 Μαΐου 1984, στα πλαίσια του τομέα Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Φιλολογίας.

χυσε, και αρκετές φορές πλώσε, την επιστημονική σκέψη, που οδηγήθηκε κύρια στη σύλληψη Γλώσσας και Κοινωνίας σαν δυό οντοτήτων ξεχωριστών και στην προσέγγιση της μιας διαμέσου της άλλης, σε μια σχέση αιτιακή όπου η μελέτη του αποτελέσματος οδηγεί στη γνώση της αιτίας ή αντίστροφα.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η άποψη του V. Von Humboldt¹ ότι η γλώσσα συνιστά τον καθρέπτη του λαού που την μιλάει και συνεπώς δεν μπορεί παρά να είναι η αιτία και όχι αντανάκλαση των κοινωνικών δομών², χαρακτηρίζει και την ιδεαλιστική κοσμοαντίληψή του. Η γλώσσα, σύμφωνα με τον Humboldt, δεν είναι μόνον ένα μέσον επικοινωνίας, αλλά επίσης μια προβολή του ανθρώπινου πνεύματος, είναι η έκφραση της μορφής με την οποία το άτομο βλέπει τον κόσμο και τον εσωτερικεύει. Από μια άποψη κοινωνική, κάθε γλώσσα διαθέτοντας μια εσωτερική, ανεξάρτητη μορφή, παράλληλα με την εξωτερική της (δομή φωνητική, συντακτική, μορφολογική), οργανώνει και υποβέλλει στα ομιλούντα υποκείμενα μια όραση του κόσμου.

Η γλώσσα παρουσιάζεται λοιπόν από τον Humboldt όχι σαν «έργον», προϊόν δεδομένο, πάγιο, πεπερασμένο, αλλά σαν «ενέργεια», σαν πνευματική δραστηριότητα προσαρμογής του ήχου, του φωνητικού υλικού, στην έκφραση της σκέψης, δραστηριότητα που επιτρέπει και υποτείνει η μορφή της γλώσσας. Έτσι, η γλώσσα διαμορφώνει το λαό, το εθνικό πνεύμα, σαν συλλογική μνήμη, και διαμορφώνεται απ' αυτόν σε μια σχέση αμοιβαιότητας και αλληλεπίδρασης που μπορεί να συνοψισθεί στην πρόταση: ο λαός μιλάει όπως σκέπτεται και σκέπτεται όπως μιλάει.

Η φιλοσοφική αυτή θέση του Humboldt³, προϊόν της ανεπαρκούς γνώσης των κοινωνικών φαινομένων και ενός ανατέλλοντος και σκοπιμοθηρικού

1. W. Von Humboldt, De l'origine des formes grammaticales et de leur influence sur le developpement des idées, Dycros, Bordeaux, 1969 (επανεέκδοση μετάφρασης)

2. Αντίθετα από τον Humboldt ο W. Labov εκφράζει την άποψη ότι η γλώσσα διαμορφώνεται από την κοινωνία, ότι δηλαδή η γλωσσική ποικιλία είναι αντανάκλαση των κοινωνικών διαφορών. Βλ. πιο κάτω.

3. Αφετηριακή για τη γλωσσική σκέψη στη Γερμανία, θα επηρεάσει αρκετές εμπειρικές μελέτες στον 20ο αιώνα από τις οποίες σπουδαιότερες είναι: L. Weisgerber, Von den Kräften der deutschen Sprache, 4 vol., Düsseldorf, 1949-1951, W. Porzig, Das Wunder der Sprache, Berne, 1950, και ιδιαίτερα η μελέτη του J. Trier, Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, Heidelberg, 1931, που θεμελιώνεται στην ανάλυση των Σημασιολογικών πεδίων (champs sémantiques) διαφορετικά οργανωμένων σε κάθε γλώσσα. Η μέθοδος των πεδίων υποστηρίχθηκε ιδιαίτερα από τον B. L. Whorf [στο J. B. Carroll, Language, Thought and Reality, Technology Press of M. I.T., 1956 και έρχεται σε αντίθεση με τις θέσεις της μετασχηματιστικής γλωσσολογίας [πρβ. J. H. Greenberg, Universals of Language, M.I.T. Press, 1966 καθώς επίσης C. Bach και R.T. Harms, Universals in linguistic theory, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1968 που υποστηρίζει την ύπαρξη καθολικών γλωσσικών χαρακτηριστικών (Universals of language) που διέπουν τη συνδυαστική βάση κάθε γλώσσας.

κοινωνιογεωγραφικού γλωσσικού σοβινισμού, καθιερώνει μια ισοδυναμία ανάμεσα στο εθνικό πνεύμα και την εθνική γλώσσα ανάγοντας το κοινωνικό στο εθνικό, ομοιογενές και ομοιόμορφο κατά την άποψή του, και αρνούμενος την ταξική διάθρωση της κοινωνίας και τον συνεπόμενο ταξικό ανταγωνισμό, θέσεις που καταγγέλλονται άμεσα από τον κλασικό μαρξισμό μέσα από την έκφραση της ενότητας σκέψης και γλώσσας, στο μέτρο που η σκέψη είναι αντανάκλαση του εξωτερικού κόσμου και η γλώσσα είναι η γνώση σε τελευταία ανάλυση του εξωτερικού κόσμου και της αντικειμενικής πραγματικότητας.

Οι γλωσσολόγοι αναγνωρίζουν λιγότερο ή περισσότερο το πεδίο έρευνας, γνωστό με το όνομα Εθνογλωσσολογία, (Ethnolinguistics - Ethnolinguistique)-ο J. - B. Marcellesi την εξαρτά από την Κοινωνιογλωσσολογία-, ενώ άλλοι γλωσσολόγοι, και κύρια ο B. Potier, της αναγνωρίζουν μια αυτονομία και μεγάλη περιθώρια δράσης¹ - που εγκαινίασαν οι απόψεις - προτάσεις του Humboldt και στο οποίο εγγράφεται στη δεκαετία 30 στην Αμερική η «Υπόθεση Whorf-Sapir».

Πρόκειται για έρευνες εμπειρικού χαρακτήρα που μέσα από τη μελέτη ιθαγενών κοινωνιών και πολιτισμών της Αμερικής τείνουν να συμπεράνουν ότι στη γλωσσική διαφοροποίηση αντιστοιχεί μια ανάλογη διαφοροποίηση του τρόπου θέασης και παρουσίασης του κόσμου, της οργάνωσης της κοινωνικής εμπειρίας. Στην ουσία θίγονται οι σχέσεις ανάμεσα στο συγκεκριμένο κόσμο της εμπειρίας και τη γλωσσική δομή.

Οι βασικές θέσεις του Whorf², παρόλο που προϋποθέτουν την προωθημένη σε σχέση με τον Humboldt σκέψη του E. Sapir³, δεν συμφωνούν με τις αντιλήψεις του τελευταίου για τη διαμόρφωση της γλώσσας, γλώσσας μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και τη συνεπόμενη επενέργειά (οργανωτική δράση) της στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία συλλαμβάνει τον αντικειμενικό κόσμο. Αντιστρέφοντας, λοιπόν, τη σειρά των αξιών του Sapir, τις σχέσεις δηλαδή αλληλεξάρτησης ανάμεσα στη ΓΛΩΣΣΑ - ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ - ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ο Whorf θεωρεί ότι ο περιβάλλον κόσμος υπάρχει απλά και μόνον σαν φύση, σαν συνεχής, αδιαφοροποίητος και χαώδης έξω από τη γλωσσική δραστηριότητα που τον αντικειμενοποιεί με διαφορετικό όμως τρόπο για κάθε γλωσσική κοινότητα. Έτσι, η γνώση που ένας λαός έχει για τον κόσμο είναι σχετική με τη γλώσσα που χρησιμοποιεί και δεν μπορεί να είναι επιστημονική. Υπάρχουν, λοιπόν, τόσες αναπαραστάσεις του κόσμου όσα και γλωσσικά συστήματα που τις πραγματώνουν.

1. Βλέπε J. - B. Marcellesi, Présentation, σε Langue Française, 9 (1971), σ. 3. Βλέπε επίσης B. Pottier, «Le domaine de l' Ethnolinguistique», σε Langages, 18 (1970)

2. Για την προβληματική του B. L. Whorf Βλέπε: Linguistique et Anthropologie. Les origines de la sémiologie, Denoël-Gonthier, Paris, 1969.

3. E. Sapir, Le langage: introduction à l'étude de la parole, Payot, Paris, 1953, του ίδιου Anthropologie, 2vol., Ed. de Minuit, Paris, 1967.

Στο σύνολό της η αμερικάνικη εθνογλωσσική πρακτική δεν απάντησε ικανοποιητικά στα προβλήματα που προϋποθέτει και συνεπάγεται η μελέτη του κοινωνικού χαρακτήρα των γλωσσικών φαινομένων. Αγνόησε συστηματικά τις κοινωνικές αντιθέσεις που διαφορίζουν τις ανθρώπινες πρακτικές, τον ουσιαστικό ρόλο της πάλης-σύγκρουσης των τάξεων στο ιστορικό προτσές, τη συνεχή κίνηση και αλλαγή των κοινωνιών κάτω από τη δύναμη των εσωτερικών τους αντιφάσεων.

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον της στη γνωριμία, μέσω της γλώσσας, του πνεύματος, της κουλτούρας ενός κοινωνικού σχηματισμού, ιδωμένου σαν σύνολο περισσότερο ή λιγότερο ομοιομορφοποιημένο (έθνος) και όχι σαν «σύνθεση ενοποιητική, σαν ισορροπημένη συνάφεια μορφών κοινωνικότητας, που εντούτοις δεν είναι ποτέ πλήρης, αλλά πάντοτε μερική, από το ίδιο το γεγονός ότι είναι αδύνατη χωρίς την ενσωμάτωση της ομάδας στο σύνολο της κοινωνίας»¹, θεωρεί τη γλώσσα αιτία και όχι αποτέλεσμα, λειτουργία και όχι παράγοντα αλλαγής και διαφοροποίησης αντικειμενικά προσδιορισμένης.

Από το πρώτο ήδη τέταρτο του αιώνα μας είχε εκδηλωθεί ένα έντονο ενδιαφέρον για την κοινωνική και πολιτιστική διάσταση της γλώσσας, και ένα πλήθος εργασιών διαφορετικής έμπνευσης και τεχνικών μεθόδων, που δεν ασχολούνται όμως αποκλειστικά με τη γλώσσα σαν κοινωνικό φαινόμενο, πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της νέας θεωρήσης των κοινωνικών φαινομένων τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική². Στην Ευρώπη ειδικότερα, οι απόψεις του Άγγλου Εθνολόγου B. Malinowski, ηγετικής φυσιογνωμίας της σχολής του *Λειτουργισμού* (Functionalism) στην κοινωνική και πολιτιστική Ανθρωπολογία, για την ερμηνεία των εθνολογικών φαινομένων πάνω στη βάση της *λειτουργίας* τους (function), του ρόλου που παίζουν σ' ολόκληρο το πολιτισμικό σύστημα και του τρόπου με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους στα πλαίσια αυτού του συστήματος³, αντανακλούν και τις θέσεις του για τη

1. Ο ορισμός του G. Gurvich αναφέρεται από τους J. - B. Marcellesi και B. Gardin στο Introduction à la Socio-linguistique. La Linguistique Sociale, Larousse, Paris, 1974, σ. 17.

2. Βλέπε D. Hymes, Language in culture and society. A reader in linguistics and anthropology, Harper and Row publishers, New York, 1964 όπου περιλαμβάνονται μελέτες και άρθρα αντιπροσωπευτικά για την πρώτη φάση έρευνας του κοινωνικού χαρακτήρα και ρόλου της γλώσσας.

3. Βλέπε B. Malinowsky, A scientific theory of culture, New Carolina, University Press, 1944 όπου παρουσιάζεται και αναλύεται λεπτομερειακά η άποψή του για τη λειτουργική ενότητα της κοινωνίας σε όλους τους τύπους των πολιτισμών. Για τον κριτικό σχολιασμό της έννοιας της *Λειτουργίας* στον Malinowsky και την αντικατάσταση της λειτουργικής του θεώρησης από ένα λιγότερο ριζοσπαστικό λειτουργικό σύστημα ανάλυσης μέσης αποδοτικότητας που εξασφαλίζει τη σύνδεση ανάμεσα στη θεωρία και την εμπειρική έρευνα, βλέπε R. K. Merton, *Eléments de théorie et de méthode sociologiques*, γαλ. μετάφραση, Plon, Paris, 1965.

Γλώσσα σαν τρόπου ενέργειας - δράσης στις περιπτώσεις όπου η λειτουργία των εκφωνημάτων είναι ανεξάρτητη από τη σημασία τους.

Σύμφωνα με τον Malinowski: «Η περίπτωση της γλώσσας που χρησιμοποιείται μέσα σε ελεύθερες κοινωνικές σχέσεις, χωρίς σκοπό, αξίζει μια ειδική θεώρηση. Όταν οι άνθρωποι κάθονται μπροστά στη φωτιά ενός χωριού αφού έχουν τελειώσει το καθημερινό τους έργο ή όταν συνομιλούν για να χαλαρώσουν από το μόχθο ή όταν συνοδεύουν ένα έργο απλά χειρωνακτικό με μια φλυαρία χωρίς σχέση μ' αυτό που κάνουν, είναι φανερό ότι εδώ πρόκειται για έναν άλλο τρόπο χρήσης της γλώσσας, για έναν άλλο τύπο λειτουργίας του λόγου. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η γλώσσα δεν εξαρτάται από ότι συμβαίνει την ίδια στιγμή, μοιάζοντας στερημένη από κάθε contexte. Η σημασία κάθε εκφωνήματος δεν μπορεί να συνδεθεί με τη συμπεριφορά του ομιλητή ή του ακροατή, με την πρόθεση γι' αυτό που κάνουν. Μιά απλή έκφραση ευγένειας, χρησιμοποιημένη τόσο σε άγριες φυλές όσο και σε ένα ευρωπαϊκό σαλόνι, ασκεί μια λειτουργία όπου η σημασία των λέξεων δεν έχει σχεδόν κανένα ενδιαφέρον. Ερωτήσεις για την κατάσταση της υγείας, παρατηρήσεις για τον καιρό, καταφράσεις για καταστάσεις απόλυτα φανερές, όλα αυτά τα λόγια ανταλλάσσονται όχι για να πληροφορήσουν, όχι για να συνδέσουν τους ανθρώπους στην πράξη, όχι βέβαια για να εκφράσουν μια σκέψη...»¹.

Μέσα από αυτές τις παρατηρήσεις του ο Malinowski προωθεί την ιδέα ότι η φράση είναι φορέας μιας σημασίας που αφορά το *εκφώνημα* (énoncé), γεγονός καθεαυτό και όχι ενέργεια, καθώς επίσης και μιας λειτουργίας που μεταφράζεται σε λεκτική πραγμάτωση, *πράξη εκφώνησης* (Enonciation) του εκφωνήματος ανεξάρτητη από το αντικείμενο, το στόχο και το μήνυμα της γλωσσικής επικοινωνίας, και συνιστά τη *φατική λειτουργία* (fonction phatique) της γλώσσας που στοχεύει στην έναρξη, συνέχιση ή διακοπή της επικοινωνίας και ταυτόχρονα στον έλεγχο, σ' όλα τα επίπεδα, της λειτουργίας του καναλιού επικοινωνίας².

Εντούτοις, η βασική ιδέα του Malinowski ότι η λειτουργική διάσταση της γλώσσας εμφανίζεται εντελώς ανεξάρτητα από το σημασιολογικό της πλαίσιο, παρόλο που κρίνεται ανεπαρκής και ακραία για το λόγο ακριβώς ότι τα εκφωνήματα μιας γλώσσας συνιστούν ενέργειες είτε περισσότερο φανερές, όπως στις περιπτώσεις των εκφράσεων ευγένειας, των παρατηρήσεων για τον καιρό και άλλων δομών τυπικής επικοινωνίας, είτε αρκετά συγκαλυμμένες, όπως στα εκφωνήματα έκφρασης και γενικότερα πληροφόρησης, λειτουργήσε

1. Αναφέρεται από τον E. Benveniste, «L' appareil formel de l' énonciation», σε *Langages*, 17 (1970), σ. 17.

2. Για το περιεχόμενο και τη δυναμική της *Φατικής λειτουργίας*, βλέπε R. Jakobson *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, Paris, 1963, σελ. 217, καθώς επίσης E. Benveniste, *ό.π.*, σσ. 17-18.

κατευθυντηριακά προς μια νέα προοπτική σύστασης ενός επιστημονικά θεμελιωμένου πεδίου έρευνας γνωστού με το όνομα *Ανθρωπολογία της Γλώσσας* (Anthropology of language, Anthropologie du langage), όπου η Γλώσσα θεωρείται και προσεγγίζεται σαν κοινωνικό φαινόμενο, σαν ιδιαίτερος τύπος κοινωνικής συμπεριφοράς.

Στο πλαίσιο αυτής της δημιουργικής για το νέο θεωρητικό αντικείμενο προβληματικής, εγγράφονται οι έρευνες του Άγγλου γλωσσολόγου J. B. Firth¹ για τη λειτουργική διάσταση κάθε γλωσσικού εκφωνήματος σε αναφορά πάντοτε με το contexte καθώς επίσης και οι λειτουργιστικές απόψεις - προτάσεις του γλωσσολογικού κύκλου της Πράγας (K. Bühler, R. Jakobson, B. Havranek² κ.α.) που ανάγει τη μελέτη της γλώσσας σε έρευνα όχι μόνο των θεμελιωδών λειτουργιών της αλλά κι εκείνων ταυτόχρονα που μπορεί ν' αναλάβει κάθε ιδιαίτερο εκφώνημα.

Σύμφωνα λοιπόν με τον K. Bühler³ που διακρίνει τη *γλωσσική ενέργεια* (action linguistique, sprechhandlung) *ομιλία* (parole) στη σωσσυριανή ορολογία - από τη *γλωσσική πράξη* (acte linguistique, sprechakt), κάθε γλωσσικό εκφώνημα συνιστά ένα τριπλό σημείο, κάθε *πράξη γλωσσικής επικοινωνίας* (acte de communication) περιλαμβάνει δηλαδή τρεις αναγκαίους συστατικούς παράγοντες που αντιστοιχούν σε ισάριθμες λειτουργίες της ομιλίας, γνωστές σαν λειτουργίες της *αναπαράστασης* (fonction de représentation, darstellung) που αφορά το περιεχόμενο της επικοινωνίας, της *κλήσης* (fonction d'appell, appell) που απευθύνεται σ' αυτόν που αφορά το περιεχόμενο, δηλαδή τον ακροατή, της *έκφρασης* (fonction d' expression, ausdrück) που απορώντας τον ομιλητή εκφράζει τη στάση του, ψυχολογική - ηθική, για το αντικείμενο της ομιλίας του⁴.

Η μελέτη της γλώσσας σ'όλη την ποικιλία των λειτουργιών της προωθείται από τον R. Jakobson σύμφωνα με τον οποίο ενώ «για κάθε γλωσσική κοινότητα, για κάθε ομιλούν υποκείμενο υπάρχει ενότητα της γλώσσας, εντούτοις αυτός ο ενιαίος κώδικας [επικοινωνίας] αναπαριστά ένα σύστημα υποκωδίκων σε αμοιβαία επικοινωνία, δεδομένου ότι κάθε γλώσσα περιέχει ταυτόχρονα πολλά συστήματα, το καθένα από τα οποία χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική λειτουργία»⁵.

1. J.R. Firth, Papers in linguistics 1934-1951, London, Oxford University Press 1967.

2. B. Havranek, «The functional differentiation of the standard language» στο P. Garvin, A Prague school reader on esthetics, literary structure and style, Washington, 1964.

3. K. Bühler, Sprachtheorie. Die darstellungsfunktion der sprache, Iena, 1934.

4. Βλέπε O. Ducrot και T. Todorov, Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage, Seuil, Paris, 1972, σ. 426.

5. R. Jakobson, ό.π., σ. 213.

Βασισμένο στο σχήμα του Bühler και τις προτάσεις του Malinowski, το πολυλειτουργικό μοντέλο του Jakobson αναγνωρίζει έξι αναγκαίους και συστατικούς για κάθε πράξη γλωσσικής επικοινωνίας παράγοντες: ομιλητής (destinateur), ακροατής (destinataire), θέμα (contexte), μήνυμα (message), φατική επαφή (contact), κώδικας (code), που αντιστοιχούν σε ισάριθμες γλωσσικές λειτουργίες: λειτουργία συναισθηματική ή εκφραστική (fonction emotive ή expressive), βουλητική (fonction conative), αναφορική (référentielle)¹, ποιητική (poétique), φατική (phatique), μεταγλωσσική (métalinguistique) και που ορίζουν τη γλωσσική δομή ενός μηνύματος η ποικιλία της οποίας εξαρτάται όχι από τη μονοπώληση της μιας ή της άλλης λειτουργίας, αλλά από τις διαφορές ιεραρχίας ανάμεσά τους, δεδομένου ότι υπάρχει αρχικά μια λειτουργία που κυριαρχεί καθορίζοντας τη μηνυματική δομή και δευτερεύουσα συμμετοχή άλλων.

Αξίζει ακόμα να σημειωθεί η σημαντική συνεισφορά στο μεθοδολογικό και εννοιολογικό οπλισμό της Ανθρωπολογίας της Γλώσσας των θέσεων των φιλοσόφων της Σχολής της Οξφόρδης² που ενδιαφέρονται κύρια για τον προσδιορισμό της σύμφυτης δράσης της ομιλίας, τη δυνατότητα δηλαδή της εκφωνηματικής πράξης να πραγματώνει ή να τείνει να πραγματώσει την ενέργεια που κατονομάζεται.

Στις προτάσεις του κυριότερου εκπροσωπού της J. L. Austin για την ταυτόχρονη παρουσία σε κάθε επιτυχημένο εκφώνημα (énoncé sans disgrâces et réussi) της σημασίας του και μιας όχι ταυτόσημης με αυτήν Δύναμης (Force illocutionnaire) της οποίας ο ρόλος συνίσταται στον προσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο η εκφώνηση πρέπει να προσληφθεί και κατανοηθεί (σαν κατάφαση, πρόβλεψη, προειδοποίηση, διαταγή, υπόσχεση, συμβουλή κ.ά.), είναι δυνατό να αναγνωρισθεί, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε ανθρωπολογικό περιεχόμενο, ή έννοια της Λειτουργίας του Malinowski.

1. Πρόκειται για τις τρεις μετονομασμένες από τον Jakobson λειτουργίες του Bühler, R. Jakobson, ό.π. σσ. 214-217.

2. Γι' αυτήν την κυρίαρχη στην αναλυτική σχολή τάση και τον κυριότερο εκπρόσωπό της J. L. Austin σημαντικές μελέτες είναι: A. Flew, Essays on logic and language, Oxford, 1951 και 1953, J. L. Austin, Philosophical Papers, Oxford University Press, 1962, L. Wittgenstein, Tractatus logicophilosophicus. Investigations Philosophiques, 1962, μετάφραση, Gallimard, Paris, 1961, La Philosophie Analytique, Ed. de Minuit, Paris, 1962 E. Beveniste, Problèmes de linguistique générale, Gallimard, Paris, 1966, κεφ. 22, C. E. Caton, Philosophy and Ordinary language, Urbana, 1963, O. Ducrot, De Saussure à la philosophie du langage, πρόλογος στη γαλλική έκδοση του έργου του J. R. Searle Les actes de langage, Hermann, Paris, 1972, σσ. 7-34, I. Berlin et alii, Essays on J. L. Austin, Oxford, Clarendon Press, 1973, S. Felman, Le scandale du corps parlant, Seuil, Paris, 1980.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των εργασιών και της αδυναμίας, για πολλούς κρίσης, της δομικής και γενετικής γλωσσολογίας να ανταποκριθεί στην αναγκαιότητα της μελέτης των «εξωγλωσσικών» (extralinguistiques) προσδιορισμών της γλώσσας, της συμβολικής της αξίας και του κοινωνικού της ρόλου υπήρξε η δημιουργία και ανάπτυξη, στις τρεις τελευταίες δεκαετίες, ενός νέου πεδίου έρευνας, «επιστήμης για τους αισιόδοξους, «ετικέττας» για τους απαισιόδοξους¹, της Κοινωνιογλωσσολογίας, (Sociolinguistics - Sociolinguistique), που ήρθε να καλύψει με νέες μεθόδους και έννοιες τις ανάγκες των καινούργιων αναζητήσεων.

Η γένεση της Κοινωνιογλωσσολογίας, άμεσα συναρτημένη με την αναγέννηση ενός ισχυρού ρεύματος κοινωνιολογισμού αυστηρά κριτικού απέναντι στη φορμαλιστική λογική τόσο του Στρουκτουραλισμού με εξαίρεση τις φόρμες του Λειτουργισμού (focionnalisme) και του κατανομιστικού (Distributionnalisme) που εντάσσονται με κάποιες μεταλλαγές στη συσχετιστική προβληματική Γλώσσας / Κοινωνίας - όσο και της Γενετικής Γραμματικής, συνεπάγεται την άμεση αναγνώριση σαν σημαίνουσας της πραγματικότητας της μεταβολής (la réalité de la variation), γεγονός που θα σημασιοδοτήσει την προσπάθειά της, φυσικά μέσα από διαφορετικές προβληματικές και σε συνάρτηση πάντοτε με ένα διαφορισμένο πολιτικό-θεωρητικό πλαίσιο, να απαντήσει σε προβλήματα γλώσσας ή / και σε «μεγάλα προβλήματα της εποχής μας»².

Σκοπός της, σύμφωνα με τον W. Bright, είναι να μελετηθεί «τη συστηματική κοινή μεταβολή (co-variance) γλωσσικής και κοινωνικής δομής προσπαθώντας ν' ανακαλύψει ίσως αιτιώδεις σχέσεις προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση»³. Ο J. A. Fishman, ένας από τους θεμελιωτές της Κοινωνιογλωσ-

1. J. - B. Marcellesi, «De la crise de la linguistique à la linguistique de la crise: La Sociolinguistique», La Pensée 209 (1980), σ. 4.

2. Το παράδειγμα των Η.Π.Α., της Γαλλίας και της Σοβιετικής Ένωσης δυναμοποιεί και ταυτόχρονα επικυρώνει την υπόθεση της F. Gadet [«La sociolinguistique n' existe pas: Je l' ai rencontrée, σε *Dialectiques*, 20, (1977), σσ. 109 και 117] ότι η ανάπτυξη της Κοινωνιογλωσσολογίας δεν μπορεί να νοηθεί ανεξάρτητα από τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες και ιδιαίτερα από τη σχέση που αυτές διατηρούν με την πολιτική, στο μέτρο που η Κοινωνιογλωσσολογία συνιστά μια θεωρητική ιδεολογία προβλημάτων στην ουσία πολιτικών (ανάπτυξη καπιταλισμού και εσωτερικές του αντιφάσεις, πολιτική ανάλυση του σοσιαλισμού, γλωσσική πολιτική στον τρίτο κόσμο, σχολική πολιτική στις ανεπτυγμένες χώρες...) που προσανατολίζουν και προσδιορίζουν τη φύση των αναζητήσεων της.

3. Αναφέρεται από τον L. - B. Marcellesi, ό.π. (1971), σ. 3. Το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στα εξωγλωσσικά κοινωνικά δεδομένα και τα γλωσσικά φαινόμενα ή πρόβλημα της άρθρωσης του Λόγου (Discours) με το εξωγλωσσικό (l' extralinguistique) μέσα στο πλαίσιο της Κοινωνιογλωσσολογίας του λόγου (Sociolinguistique du discours) που δεσπόζει στη γαλλική ερευνητική πρακτική συνοψίζεται κριτικά από τις D. Maldidier, C. Normand και R. Robin [«Discours et idéologie: quelques bases pour une recherche»,

σολογίας στην Αμερική, όταν την ταυτίζει με την *Κοινωνιολογία της Γλώσσας* (Sociologie du Langage) της αποδίδει σαν σκοπό «να προσδιορίσει ποιός μιλάει, ποιά ποικιλία της γλώσσας, πότε, σε σχέση με τι και με ποιούς συνομιλητές», ενώ όταν την διαφοροποιεί θεωρώντας την αυτόνομη επιστήμη, τονίζει πως καθήκον της είναι «να ανακαλύψει ποιοί νόμοι ή κοινωνικοί κανόνες μέσα στις γλωσσικές κοινότητες προσδιορίζουν τη συμπεριφορά, ορισμένη σε σχέση με την ίδια τη γλώσσα» και να συμβάλλει, ταυτόχρονα, στον «προσδιορισμό της συμβολικής αξίας των γλωσσικών ποικιλιών για τους χρήστες του»¹.

Κατά τους J. - B. Marcellesi και B. Gardino ο ρόλος της Κοινωνιολογίας της γλώσσας είναι «να ανακαλύψει, διαμέσου των γλωσσικών δεδομένων, μη γλωσσικά χαρακτηριστικά που εξαρτώνται από τις ανθρωπιστικές επιστήμες»², ενώ η *Κοινωνιο-διαφορική* (Socio-differentielle) ή απλά *Κοινωνική Γλωσσολογία* (linguistique sociale), που οι ίδιοι προτίθενται να απομονώσουν για μεθοδολογικούς κύρια λόγους, ορίζεται σαν ένας ιδιαίτερος τομέας Κοινωνιογλωσσολογίας με αντικείμενο «τις συλλογικές γλωσσικές συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές ομάδες»³ στο μέτρο που αυτές (οι συμπεριφορές) διαφοροποιούνται και αντιτίθενται μέσα στην ίδια γλωσσική κοινότητα στο σύνολό της»⁴.

Έτσι στο βαθμό που η γενικότερη ασυμφωνία ή / και διαφωνία των γλωσσολογών για τα όρια, τις αρμοδιότητες, τους στόχους, και στην ουσία για το ίδιο το status της Κοινωνιογλωσσολογίας, πολυμέρισε τις επιστημονικές προοπτικές σε επίπεδο επιλογής περιοχής έρευνας, μεθοδολογίας, κατευθύν-

σε Langue Française, 15 (1972), σ. 124] ως εξής: «Η Κοινωνιογλωσσολογία του Λόγου υπεκφεύγει το πρόβλημα της αιτιότητας. Το αξιωματικό της ότι για να αποφευχθεί κάθε κίνδυνος τεχνητού κατασκευάσματος πρέπει να διαχωρισθούν θεμελιωτικά στο επίπεδο της έρευνας η γλωσσική από την κοινωνική ανάλυση, την καταδικάζει στη μέτρηση των *co-variances* μέσα σε μια προβληματική που δεν μπορεί να είναι παρά αυτή της ομοιογένειας και όχι της αιτιότητας. Βέβαια, έτσι ξεφεύγει από ένα μηχανιστικό κίνδυνο, αλλά παράλληλα δεν μπορεί να θεμελιώσει μια μαρξιστική θεωρία του Λόγου».

Στην πρόταση αντίθετα των J. - B. Marcellesi και B. Gardin [ο.π., σ. 226] ότι η *co-variance* υπονοεί την ύπαρξη μιας θεμελιώδους αιτιότητας που μπορεί να συνοψισθεί στη φράση «*Η ανάγκη κοινωνικών σχέσεων είναι γλωσσική αιτία*» και να μεταφραστεί σαν μια βαθειά ενότητα του γλωσσικού και του εξωγλωσσικού μέσα στο κοινωνικό, μπορεί κανείς εύκολα να αναγνωρίσει και τη γενικότερη θέση τους σύμφωνα με την οποία «η περιγραφή της διαφοροποίησης του λόγου είναι *καθραυτή* ιστορία των κοινωνικών σχέσεων, είναι δηλαδή από μόνη της *κοινωνικά σημαίνουσα*».

1. J. A. Fishman, Sociolinguistique, γαλ. μετάφραση, Labor et Nathan, 1971, σσ. 18-19.

2. ό.π., σ. 16.

3. Οι Κοινωνικές ομάδες ορίζονται από τους J. - B. Marcellesi και B. Gardin [ό.π., σ. 17] σαν «συλλογικές πραγματικές, αλλά μερικές, ενότητες που θεμελιώνονται πάνω στην κοινή γλωσσική δραστηριότητα και υπόκεινται σε κοινωνιο-ιστορικούς προσδιορισμούς».

4. ό.π., σ. 15.

σεων και αναζητήσεων, δεν θα πρέπει να απορεί κανείς γιατί ο M. A.K. Halliday στα πρακτικά του 11ου Συνεδρίου Γλωσσολογίας αναγνωρίζει 15 τουλάχιστον τομείς κοινωνιογλωσσικής ερευνητικής δραστηριότητας: 1) Μακροκοινωνιολογία γλώσσας και γλωσσική δημογραφία, 2) Διγλωσσία, πολυγλωσσία, πολυδιαλεκτισμός, 3) Οργάνωση ανάπτυξη και ομοιομορφοποίηση γλωσσική, 4) Φαινόμενα Pidginisation και Creolisation, 5) Κοινωνική διαλεκτολογία, 6) Κοινωνιογλωσσολογία και εκπαίδευση, 7) Εθνογραφία της ομιλίας, 8) Γλωσσικά επίπεδα, λεκτικά ρεπερτόρια, πέρασμα από μια γλώσσα στην άλλη, 9) Κοινωνικοί παράγοντες αλλαγής φωνολογίας και γραμματικής, 10) Γλώσσα και κοινωνικοποίηση. Γλώσσα και μετάδοση κουλτούρας, 11) προσεγγίσεις κοινωνιογλωσσικές και γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού, 12) Λειτουργικές θεωρίες του γλωσσικού συστήματος, 13) Γλωσσική σχετικότητα 14) Εθνομεθοδολογική γλωσσολογία, 15) θεωρία του Κειμένου¹...

Ενώ ο W. Bright εκδίδοντας το 1966 τα πρακτικά του πρώτου Κοινωνιογλωσσικού συνεδρίου στο Los Angeles (1964)² καθορίζει 7 πεδία έρευνας: 1) την Κοινωνική ταυτότητα του ομιλητή, 2) την Κοινωνική ταυτότητα του ακροατή. 3) το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα τα γλωσσικά συμβάντα, 4) τη συγχρονική και διαχρονική ανάλυση των κοινωνικών διαλέκτων, 5) τις διαφορετικές κοινωνικές εκτιμήσεις από ομιλητές διαφόρων γλωσσικής συμπεριφοράς, 6) το βαθμό της γλωσσικής διαφοροποίησης και 7) τις πρακτικές εφαρμογές της Κοινωνιογλωσσικής έρευνας³.

Μέσα στα πλαίσια αυτής της ετερογένειας των κοινωνιογλωσσικών πρακτικών, αυτής της έλλειψης ενός κοινού και ενιαίου επιστημολογικού πεδίου, αναπτύσσεται, σαν μια τάση της μεταπολεμικής αμερικάνικης κοινωνιολογικής διαλεκτολογίας, η θεωρία του W. Labov για την κοινωνική διαστρωμάτωση της γλώσσας. Μισόν περίπου αιώνα μετά τη *σασσουριανή τομή* (coupure saussurienne) η Γλωσσολογία βρίσκεται σε αδιέξοδο, δέσμια μιας μοναδιάστατης προοπτικής φορμαλιστικών αναζητήσεων για την ερμηνεία των γλωσσικών φαινομένων, απομονωμένη - με τη θέλησή της - από κάθε στοιχείο προσδιορισμού της γλώσσας χαρακτηρισμένο σαν «εξωγλωσσικό» (extralinguistique).

Ο Labov, από τους πρώτους που αποδεσμεύονται και ταυτόχρονα λυτρώνονται από την κυριαρχία της Γλωσσολογίας, προσπαθεί να διασυνδέσει την επιστημονικά θεμελιωμένη εμπειρική έρευνα πάνω στη γλώσσα στο χώρο πραγμάτωσης της τελευταίας, την καθημερινή ζωή, με τη γλωσσική θεωρία, επι-

1. Αναφέρεται από τον J. - B. Marcellesi, ό.π. (1980), σ. 8.

2. W. Bright, Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA sociolinguistic conference (1964), The Hague, Paris, 1966.

3. Αναφέρεται από τον I. N. Μπασλή, «Τι είναι η Κοινωνιογλωσσολογία», σε ΓΛΩΣΣΑ, 1 (1983) σ. 26.

διώκοντας, με τον αμοιβαίο εμπλουτισμό και διαλεύκανση του περιεχομένου τους και τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεών τους, να διαφύγει από το *σασσουριανό παράδοξο* (Paradoxe saussurien) όπου παγιδούνται όσοι, ενώ αποδίδουν στη γλώσσα κοινωνικό χαρακτήρα, την περιγραφή με βάση, κύρια, τον εαυτό τους.

Στις πρώτες φάσεις της έρευνάς του, στο νησί Martha's Vine - Yard¹, εγκαταλείποντας τη διαχρονική μελέτη της φωνηματικής ποικιλίας που εντοπίζει, στρέφει το ενδιαφέρον του στην κατανομή της πάνω στη βάση λειτουργικών, κατά τη γνώμη μου, κοινωνικών παραμέτρων για την ζωή της περιοχής (εθνικότητα, ηλικία, επάγγελμα, γεωγραφικός εντοπισμός, κοινωνικές ελπίδες, κλπ.). Η παρέμβαση εξωγλωσσικών προσδιορισμών στην εξέλιξη της γλωσσικής δομής είναι, φυσικά, σαφής. Εντούτοις, η εξέλιξη αυτή ερμηνεύεται μόνον σαν προϊόν κοινωνικής αντανάκλασης, χωρίς να επισημαίνεται η σχέση αλληλεπίδρασης, χωρίς να ξεφεύγει ο Labov από το μηχανισμό της άμεσης αιτιότητας, με αποτέλεσμα να μην προσεγγίζονται, να μην εξηγούνται, οι κοινωνικές λειτουργίες της Γλώσσας.

Ερευνώντας, λίγο αργότερα, τη γλωσσική διαστρωμάτωση της Νέας Υόρκης². Ο Labov αποκλείει, μέσα από την αντίληψή του για την κοινωνική ιεράρχηση σαν ένα συνεχές πεδίο λίγο-πολύ καθορισμένων (μετρήσιμων ποσοτικά) θέσεων χωρίς απότομες κατατιμήσεις και σαφείς γραμμές συγκρούσεων, κάθε ταξική αναπαράσταση της κοινωνικής ποικιλίας της γλώσσας, συγκαλύπτοντας αντίθετα με τα προηγούμενα συμπεράσματά του στο νησί Martha's Vineyard, το ρόλο των σχέσεων Κυριαρχίας και των κοινωνικών αντιθέσεων στη γλωσσική ποικιλία. Με τη βοήθεια, κύρια, της έννοιας της *στυλιστικής μεταβολής* (stylistic variation) που διαφοροποιεί με τρόπο συστηματικό τις κοινωνικές ομάδες σαν έκφραση της γλωσσικής συνείδησης του ομιλητή απέναντι στην ίδια του τη γλώσσα μέσα από τις συμβολικές αντιφατικές πιέσεις που ασκούνται σε επίπεδο νόρμας στην γλωσσική κοινότητα, ο Labov ορίζει, με ένα εντελώς νέο για τη γλωσσολογία τρόπο, τη γλωσσική κοινότητα: «Μια γλωσσική κοινότητα δεν πρέπει να συλλαμβάνεται σαν μια ομάδα ομιλητών που χρησιμοποιούν όλοι τις ίδιες φόρμες, αλλά σαν μια ομάδα που μοιράζεται ένα σύνολο κοινωνικών στάσεων απέναντι στη γλώσσα: τις ίδιες νόρμες»³. Στη συνέχεια ο Labov αλλάζει προσανατολισμό και κατευθύνει την προσοχή του στη δομή της ίδιας της γλώσσας και όχι στην κοινωνική διαστρωμά-

1. W. Labov, «The social motivation of a sound change», σε Word, 19 (1963), σσ. 273-309.

2. W. Labov, The social stratification of english in New York city, Center for applied linguistics, Washington, 1966.

3. Βλέπε W. Labov, Sociolinguistique, γαλ. μετάφραση, Ed. de Minuit, Paris, 1976, σσ. 228 και 338.

τωσή της¹. Στοχεύει στον ακριβή καθορισμό των διαφορών, που a priori πιστεύει πως υπάρχουν ανάμεσα στην καθημερινή γλώσσα των νέων μαύρων του Harlem και τα Standard αγγλικά του σχολείου, με την πρόθεση να ερμηνεύσει και αναδιατυπώσει τη σχολική αποτυχία τους, που αποδίδεται από την αμερικάνικη Κοινωνιολογία και ψυχολογία στη *Λεκτική αποστέρηση* (verbal deprivation) των παιδιών των γκέττο και που προεκτείνεται από τον B. Bernstein μέχρι την *λειτουργική ανεπάρκεια* (functional deficiency). Πρόκειται για τη γνωστή θεωρία της *Γλωσσικής Ανεπάρκειας* (deficit hypothesis) σύμφωνα με την οποία τα παιδιά των γκέττο προσλαμβάνουν λόγω στερημένου περιβάλλοντος ελάχιστες παραστάσεις, έχουν λοιπόν ελαχιστοποιημένες δυνατότητες έκφρασης, δεν περνούν εύκολα ή καθόλου στο στάδιο της γενίκευσης και αφαίρεσης σημασιολογικού τύπου, επικοινωνούν μηχανικά ή με ενστικτώδη τρόπο με παρατακτικές, κύρια, διαδικασίες και συνεπώς αποτυγχάνουν σχεδόν καθολικά στο σχολείο. Χρειάζεται, λοιπόν, αντισταθμιστική εκπαίδευση για τη δομική ή λειτουργική ανεπάρκεια αυτών των παιδιών, επιχείρηση που αναλαμβάνεται από το επίσημο κράτος (plan headstart, plan followthrough) χωρίς όμως να αποδώσει παρά ελάχιστα αποτελέσματα.

Η κριτική του Labov στα αντισταθμιστικά προγράμματα εκπαίδευσης² εστιάζεται από τη μια στην προσπάθεια της αμερικάνικης κοινωνίας να αποκρύψει τα αληθινά και ουσιαστικά προβλήματα που την μαστιίζουν (φτώχεια, αθλιότητα συνθηκών επιβίωσης, ταξική εκπαίδευση, ανισότητα ευκαιριών...), και από την άλλη στο κύρος και την μεθοδολογία των επιστημονικών φορέων - γλωσσολόγων, κοινωνιολόγων και ψυχολόγων - που αναλαμβάνουν από άγνοια ή σκοπιμότητα να χρησιμοποιήσουν (με την κυριολεκτική έννοια του όρου) τα έγχρωμα παιδιά για να αναπαράγουν το ταξικό κατεστημένο και να φυλετικοποιήσουν το πρόβλημα της εκπαίδευσης.

Από το νέο συσχετισμό Γλώσσας και Κοινωνίας προκύπτει και η θεμελιώδης για τον Labov ερμηνεία της σχολικής αποτυχίας: «οι βασικές αιτίες της αποτυχίας στην ανάγνωση (άρα και στην πρόσβαση στην γνώση - κουλτούρα) είναι οι συγκρούσεις, πνευματικές και πολιτικές, μέσα στην σχολική τάξη: οι διαλεκτικές³ διαφορές είναι ενδιαφέρουσες γιατί συμβολίζουν αυτήν την σύγκρουση»⁴. Δεδομένου λοιπόν ότι το σχολείο είναι γλωσσικά ευθυγραμμισμένο με την Standard αγγλική, ενώ η αμερικάνικη κοινωνία είναι πολυδιαλεκτι-

1. W. Labov, *Language in the inner city: studies in the black english vernacular*, Philadelphie, University of Pennsylvania Press, 1972.

2. Βλέπε W. Labov, «The logic of non standard english», σε *Georgetown monographs of language and linguistics*, vol. 22 (1969), σσ. 1-22 και 26-31.

3. Ο όρος «διαλεκτός» στην αμερικάνικη γλωσσολογία σημαίνει ποικιλία της κοινής γλώσσας που συλλαμβάνεται σαν ένα σύστημα παν (πολυ) διαλεκτικό.

4. W. Labov ό.π., σ. 14 (υπογραμμίζουμε εμείς).

κή, είναι αναγκαίο να μην γίνεται ιεραρχική γλωσσική διάκριση (ανώτερες και κατώτερες διάλεκτοι) και επιπλέον να επιτραπεί και μεθοδευθεί η γλωσσική προσέγγιση, με τη διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης, των διαλέκτων Non-Standard.

Μέσα από τη ριζική εξέλιξη της μορφής της εμπειρικής έρευνας - η απουσία γλωσσολόγου στις συνεντεύξεις είναι αρκετά χαρακτηριστική - και της γλωσσικής ανάλυσης - τροποποίηση και ανάπτυξη του γενετικού μοντέλου για την ικανοποίηση των αναγκών περιγραφής της σύμφυτης μεταβολής, (inner variation)-, ο Labov τείνει να επαναπροσδιορίσει το περιεχόμενο και τους στόχους της Κοινωνιογλωσσολογίας υποστηρίζοντας ότι η ίδια η γλωσσική δομή είναι ετερογενής. Σύμφωνα με τον P. Encrevé ο βασικός στόχος του Labov είναι η διάλυση των δεσμών ταυτότητας δομής και ομοιογένειας¹. Καθ'ήκον, λοιπόν, της Κοινωνιογλωσσολογίας είναι να μελετήσει τους συντελεστές ενοποίησης της γλωσσικής κοινότητας σε επίπεδο γλωσσικό και πολιτικό καθώς και τους παράγοντες γλωσσικής διαίρεσης των ομιλητών στα δύο αυτά επίπεδα, ώστε να μπορέσει να καταδείξει, με τη μορφή κανόνων αν είναι δυνατόν, τη συστηματικότητα των μεταβολών (κοινωνικών, στυλιστικών, σύμφυτων). Η Κοινωνιογλωσσολογία για τον Labov είναι μια γλωσσολογία αναγκασμένη να μάχεται συνέχεια για να αποδείξει την ύπαρξή της σαν τέτοια και παράλληλα να κριτικάρει τις πρακτικές και τη μεθοδολογία της Γλωσσολογίας.

Στα πλαίσια της σύντομης παρουσίασης που ο J.-B. Marcellesi, εισηγητής της μελέτης της Κοινωνικής Γλωσσολογίας στη Γαλλία, κάνει στη θεωρία του Labov, επισημαίνει κύρια ότι «η σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στο κοινωνικό και το γλωσσικό είναι σχέση *syn-εμφάνισης* (cooccurrence) και όχι αιτιότητας. Η κοινωνική διαλεκτολογία, απέναντι στις γλωσσικές διαφορές που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές ομάδες, μπορεί να εξηγήσει γιατί ομιλητές χρησιμοποιούν τέτοια ή άλλη αξία της μεταβλητής, αλλά δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί είναι αυτές ή άλλες ιδιαίτερες μεταβλητές που αντιθέτουν τις κοινωνικές ομάδες. Αυτές οι μεταβλητές διαφεύγουν από τον κοινωνικό προσδιορισμό»².

Ο B. Bernstein κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου, βλέπει τις σχέσεις γλώσσας και κοινωνίας μέσα από ένα τελείως διαφορετικό πρίσμα, θεώρηση όμως που στην ουσία θεμελιώνει με τις άνισες κατανομές και φορτίσεις της την Υπόθεση της Γλωσσικής Ανεπάρκειας των παιδιών της εργατικής τάξης και προωθεί την ταξική εκμετάλλευσή της.

Εργλωβισμένος μέσα στην προοπτική, σημαίνουσα άλλωστε πρακτική για τις κοινωνικές επιστήμες της δεκαετίας του '50 στην Αγγλοσαξωνική κοινω-

1. Βλέπε P. Encrevé, «Labov, linguistique sociolinguistique», στο W. Labov (1976), σ. 31.

2. J. - B. Marcellesi και B. Gardin, ό.π., σ. 158.

νία και ιδιαίτερα στην Αμερική, της σχολικής αποτυχίας των παιδιών των κατώτερων κοινωνικο - οικονομικών στρωμάτων, επιδιώκει, σε μια πρώτη φάση, ν' αναζητήσει τις αιτίες του φαινομένου¹. Αργότερα, ερευνώντας το πρόβλημα της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων σε επίπεδο κοινωνικοποίησης, αγωγών και μηχανισμών της, θα αναπροσανατολίσει το ενδιαφέρον του και θα στραφεί κύρια προς τη μελέτη της οικογένειας, πρωτογενούς κοινωνικοποίησης, μήτρας βιοργανωτικού και κοινωνικού χώρου (ανα)παραγωγής πρακτικών, ρόλων και σχέσεων κοινωνικο - οικονομικού χαρακτήρα, συναισθηματικής - συγκινησιακής υφής, πολιτικού και πολιτιστικού περιεχομένου². Στην οικογένεια, πιστεύει ο Bernstein, διαμορφώνεται, μέσα από τις ιδιαίτερες φόρμες επικοινωνίας που είναι ταξικά προσδιορισμένες, ένα νέο πλέγμα βασικών αξιολογήσεων του παιδιού απέναντι στον περιβάλλοντα κόσμο. Αυτές οι ιδιαίτερες φόρμες επικοινωνίας, πρόκειται μάλλον για διαφορετικές χρήσεις του κοινού γλωσσικού κώδικα σε επίπεδο σύνταξης και λεξιλογίου, είναι προσδιοριστικές στο μέτρο που αποτελούν το μέσο αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων.

Είναι τα μέσα εκτύπωσης στα παιδιά ενός συνόλου κανόνων και στάσεων συμπεριφοράς που ισχύει εκφράζοντας την ανάγκη συνοχής της κοινωνίας και επιβάλλονται σκοπιμοθηρικά, συντηρώντας και αναπαράγοντας ένα ορισμένο κοινωνικο-εξουσιαστικό σύστημα και μια συγκεκριμένη κλίμακα ιεραρχήσεων κοινωνικά παραδεδεγμένη και αδιαμφισβήτητη, πάνω στο βιολογικό ισοζύγιο που είναι δεδομένο από τη διάρθρωση του συστήματος των φυσικών αναγκών του κάθε ατόμου. Ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι τα παιδιά των μη ευνοημένων τάξεων χρησιμοποιούν, με λογιστές εξαιρέσεις, έναν *Περιορισμένο Κώδικα* (restricted code), ενώ τα παιδιά των μεσαίων και υψηλών τάξεων χρησιμοποιούν, κύρια αλλά όχι αποκλειστικά, έναν *Καλλιευγημένο Κώδικα* (elaborated code). Η θεμελιώδης αυτή ποιοτική διαφορά είναι άμεσα συναρτημένη με τον τύπο κοινωνικοποίησης και οικογενειακής δομής, που προσδιορίζεται από το βαθμό διαφοροποιητικής διάρθρωσης της παραγωγής, του καταμερισμού εργασίας και του κάθε φορά δοσμένου κοινωνικο-πολιτιστικού περιβάλλοντος. Έτσι, η κοινωνική τάξη διαμορφώνει την φόρμα επικοινωνίας μέσω της οικογενειακής δομής.

Η χρήση του Περιορισμένου Κώδικα συνεπάγεται, σύμφωνα με τον Bernstein, φτωχή σύνταξη, μερική δομική εκμετάλευση των γλωσσικών δυνατο-

1. Βλέπε B. Bernstein, *Class, codes and control*, vol. I, *Theoretical studies towards a sociology of language*, Routledge and Kegan Paul, London, 1971. Αυτό το έργο περιλαμβάνει τα αρχικά άρθρα του Bernstein από το 1958.

2. Βλέπε B. Bernstein, *Langage et classes sociales*, γαλ. μεταφραση, Ed. de Minuit, Paris, 1975, έργο που αναπαράγει με κάποιες διαφορές το *class, codes and control* με ταυτόχρονη προσθήκη ορισμένων μεταγενέστερων άρθρων του Labov.

τήτων, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η γενίκευση και η συνθετότητα σκέψεων, κυριαρχία του ασαφούς, συχνότητα παραγλωσσικών στοιχείων, ευαισθησία στο περιεχόμενο περισσότερο παρά στις δομικές κατασκευές. Αντίθετα οι χρήστες του Καλλιεργημένου Κώδικα εξαντλούν, στο μέτρο του δυνατού και σε ποσοστό ελάχιστα προβλέψιμο, τις λεξιλογικές και συντακτικές δυνατότητες της γλώσσας και τείνουν να επιβεβαιώσουν με τη χρήση του την κοινωνική τους ταυτότητα (καλλιεργημένο συνήθως περιβάλλον, πολυάριθμες προλαμβάνουσες παραστάσεις).

Η θεωρία του Bernstein απορρίπτει την εξίσωση: *Σχολική αποτυχία Γλωσσική αποτυχία*, αλλά εντούτοις δεν απορρίπτει αποιαδήποτε ερμηνεία του προβλήματος με όρους γλωσσολογίας. Υπάρχουν διαφορές προσανατολισμού ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες ως προς τις διάφορες λειτουργίες της γλώσσας μέσα σε δεδομένα Contextes και ως προς τους διάφορους χώρους σημασιοδότησης που μπορούν να εξερευνηθούν στο εσωτερικό μιας δεδομένης λειτουργίας. Η αιτία λοιπόν της σχολικής αποτυχίας των παιδιών των μη ευνοημένων τάξεων δεν μπορεί να αποδοθεί σε μια ανεπάρκεια γλωσσική. Βέβαια, το ότι αυτές οι διαφορές στην λειτουργία της επικοινωνίας παρέχουν πλεονεκτήματα στους μεν, δηλαδή μετασχηματίζονται σε ανισότητες, εξαρτάται κύρια από αξιώματα που υποτείνουν την εκπαίδευση. Ο Bernstein δεν έχει ψευδαισθήσεις για τις δυνατότητες μιας σχολικής ρεφόρμας. Όμως, τα προβλήματα βρίσκουν πρώτα τη λύση τους έξω από το σχολείο.

Μέσα στα πλαίσια της σύντομης, αλλά πιστεύουμε καθόλου περιττής, διερεύνησής μας, θα θέλαμε, τέλος, να υπογραμμίσουμε ότι παρόλο που δεν αναφερθήκαμε καθόλου στο αντικείμενο της *Ανάλυσης του Λόγου* (Analyse du discours), αυτό δεν σημαίνει ότι δεν την θεωρούμε σαν τη μοναδική ευκαιρία της Γλωσσολογίας να επαναποκτήσει την επαφή της με την πραγματικότητα. Γιατί είναι ο Λόγος (Discours) που ανάγκασε τη Γλωσσολογία να αναρωτηθεί πάνω στη σχέση του πραγματικού με τη γλωσσική του αντανάκλαση.